

BÉKÉS MÁRTON

## Németh László ötvenhatja

*Németh László forradalomváró ember volt.* Húszas évekbeli indulásától kezdve meghatározó elve az élet minőségi emelkedésének kívánalma volt, de nemcsak egyéni, hanem közösségi, vagyis népi és nemzeti szinten. A nagy magányos magyar alkotók – mint Berzsenyi, Széchenyi, Kemény és Ady – sorába tartozott ő is. Akárcsak őket, Németh Lászlót is mindig a közösség – elsősorban erkölcsi – felemelése és minőségi színváltása érdekelte. (Még ha olykor egyedül is maradt ebben a küzdelemben.) Be kellett látnia, hogy a Tanú-vállalkozás végén a „minőség forradalmát” a ’30-as évek utolsó harmadában elsodorta a történelem, és a legjobbak elvonultak „magnak a hó alá”, vagy éppenséggel a „szigetre”, de mindenképpen „kisebbségbe” szorultak. Közvetlenül a II. világháború előtt még felderengett a remény, hogy a tágan értelmezett „értelmiség hivatásával” létrehozható „Kert-Magyarország”, de a történelem végül másként döntött. 1956 végül mégis egy életművet igazolt, hiszen az ózondús késő őszi levegőben mindaz benne volt, amit évtizedekkel korábban Németh László „előérzetként” megsejtett.

Amit Albert Camus és Milovan Gyilas a kommunizmus végét elkezdő történelmi pillanatnak, Hannah Arendt pedig „antitotalitárius forradalomnak” nevezett, azt a száztizenöt évvel ezelőtt született író és gondolkodó világtörténelmi jelentőségű, a magyar nemzet sorskérdéseit a legigazabb módon felvető, és egyúttal a világnak tükröt tartó, ezért egyetemes jelentőségű megmozdulásnak tekintette. 1956-ról van szó.

Németh László a II. világháború végétől a forradalom kitöréséig eltelt tíz évben előbb hódmezővásárhelyi középiskolai tanárként helyezkedett el, majd a szépirodalom-fordítás „gályapadjára” váltott. A hosszúság, korántsem önmagától vállalt elszigeteltségből való kitörést az 1956. október 20-án színre vitt *Galilei* biztosította számára. A dráma mondanivalója miatt és a diktatúra fagyos éveiben kapott forró nézőtéri fogadtatása ellenére a kora előrehaladtával óvatosabbá váló Németh a bemutató után visszavonult az írók szigligeti alkotóházába. Felesége tanácsára egyéb-

ként, aki a hipertóniától és a lassan újra életjeleket mutató magyar szellemi élet izgalmaiktól kívánta megkímélni.

Itt érte a forradalom pár nappal későbbi híre. A Balaton-parti faluban kibontakozó zavaros forradalmi jelenségek hamar átadták helyüket a megnyugvásnak, bizonyítva a magyar nép józanságát, és eloszlatta a Némethre mindig is jellemző „tragikus látásmód” borúságát. A budapesti forradalom első hetét Szigligeten töltötte a rádió előtt, majd 31-én megérkezett a fővárosba. Amint írta: újabb szárszói pillanatot érzett érlelődni. És igaza volt. Azonnal részt is vett – minden ellenérzése dacára – a népi írók eszméjére hajdan alapított Nemzeti Parasztpárt Petőfi Párt néven való vajdahunyadvári újjáalakításában, sőt, a névváltoztatást is ő javasolta. Majd cikkírásba kezdett a forradalom mellett, illetve az eseményeket beszenyvezéssel fenyegető tendenciák ellen. Négy-öt cikkéből három jelent meg november elején, majd jött a bujkálás. November 4-e után bölcsen a bujdosást választotta, november 12-ét követően pedig két hétig egy máriaremeteai nyaralóban húzta meg magát.

Említett három cikke, a november második felében megírt *A magyar forradalomról* című, sokáig kéziratban maradt tanulmánya és önéletrajzának folytatása dokumentálja, hogy az általa az elnyomott nemzet spontán felkelésének minősített, és egyúttal egyetemes érvényűnek tartott forradalom nemcsak az országban, hanem benne is a legmélyebb hullámokat keltette. Felszabadítóan hatott rá, és egyúttal aggodalommal töltötte el, reményt adott neki, és ugyanakkor kételyekkel kínozza.

Az első ízben 1977-ben kiadott *Magam helyett* című önéletrajzi írása annak idején csonkán jelent meg, hiszen a szigligeti és budapesti napok-hetek története kimaradt belőle. Az életének egy-egy szakaszát nagy önreflexióról tanúskodva mindig visszatekintéssel lezáró Németh három évvel az ’56-os tapasztalatok után vetette papírra sorait, amelyek a vidéki és a fővárosi forradalom tisztaságáról tanúskodnak.

Németh László 1956-os publicisztikájára rátérve: a forradalmat támogató írók lapjában (Irodalmi Újság) és a parasztpárti újságban (Új Magyarország) egy napon, november 2-án jelent meg *Emelkedő nemzet és Pártok és egység* című cikke. Előbbiben a ’43-as szárszói pillanat szellemi környezetéhez való tizenhárom évvel későbbi visszacsatlakozás lehetőségét emelte ki, és a nemzet kollektív erkölcsi emelkedéseként értékelte a „vezér nélküli felkelők” tettét. Ugyanakkor

Az itt közölt szöveg Békés Márton 2016. augusztus 10-én, a 44. Tokaji Íróklubban elhangzott előadásának írott változata.

óvott attól, hogy az 1956-os forradalomból 1919-es ellenforradalom legyen. Jóllehet, erre valójában kevés esély mutatkozott, a forradalom tisztaságát féltő hang mégis rendkívül értékes, pláne a forradalom győzelmet ígérő napjaiban. Cikke végén őszintén vallott műzsájáról, a Kálvin téren hősi halált halt forradalmárlányról: „ő int a háztetőről: rajta, öreg hullajelölt; ha én odadobtam szép ifjú életem, miért kell neked, szegény emberi maradvány, a magadéhoz görcsösen ragaszkodnod?”

Ugyanaznap megjelent másik cikkében egyfelől kifejezte aggodalmát afelett, ha esetleg „a feltámasztott pártokkal, nem kívánt kísértetjárásként, az akkori pártélet szelleme is visszatérne”, másfelől az újjáalakult pártokat egy, a korábban elért eredményeket megőrző dekrétum aláírására hívta fel, és kérte, hogy idővel a „forradalomcsináló és abban megtisztult fiataloknak adjuk át a helyet”.

Ezekben a napokban harmadikként megjelent, *Nemzet és író* című cikkét az Obersovszky Gyula szerkesztette Igazság jelentette meg, amelyben az '56-os eseményekből azt a tanulságot szűrte le, hogy a XIX. századi szereppel ellentétben ma az írók azok, akik követik és szolgálják a népet. Mindezzel a klasszikus, ám ekkorra kudarcba fulladt értelmiségi szerep feladására, és a forradalomból született más minőség érvényességére utalt.

A november 4-e után írott *A magyar forradalomról* című, tucatnyi fejezetből álló tanulmánya a '30-as évek történetpolitikai diagnózisainak módszerével készült, töredék voltához képest kiforrott és mélyen látó elemzés. 1956 kirobbanásának okaira sokan igyekeztek magyarázatot keresni a kortársak közül, e magyarázatok közül a valósághoz legközelebb talán – s nem véletlenül – Németh László jutott. Számvetése szerint egyetemes – sőt történetfilozófiai – mércével mérve is kijelenthető, hogy történelmileg egyedi és kifejezetten a magyarság állapotával magyarázható forradalom zajlott le 1956-ban. A szovjetek által megszállt más országokban nem tört ki forradalom és szabadságharc, amelynek magyarázata, hogy „a forradalmak nem annyira a legelnyomottabb, hanem a legvisszanyomottabb népek válasza”, hiszen ott tört ki elemi erővel, „ahol a lehetőségei tudatára ébredt nemzet belső erő- és méltóságérzete s külső körülményei, államrendje közt az eltérés kiáltóvá vált. [...] A magyar forradalomnak is egyik fő feltétele volt: a magyar nemzet rohamos emelkedése – s még gyorsabb, erőszakos visszaszorítása, összenyomása.”

Arról van tehát szó, hogy a XIX. század közepétől a XX. század közepéig rohamos fejlődést átélő magyarság épphogy megtapasztalta volna szabadságának, függetlenségének és nemzeti alkotóerejének növekedését, máris idegen hatalom telepedett rá akaratlan ellenére, és lefogta-leszorította erejét. A II. világháború utáni „koalíciós időszak” rövid demokratikus kísérlete, a Nagy Imre-féle – rendszeren belül maradó – reformok s azok leállítását, meg a SZK(b)P XX. kongresszusán elhangzott hruscsovi beszéd Németh plasztikus példájával élve úgy járult hozzá a forradalom kitöréséhez, mint amikor a túlhevített kazánról leveszik a nyomást: az időleges enyhülés során szokott szétpattanni a vas, nem akkor, amikor a legmagasabb benne a hőmérséklet. Az 1945-től 1956-ig zajló, Moszkvából irányított „húzd meg-ereszd meg” játék vezetett oda, hogy a láthatóan elbizonytalanodott pártvezetéssel szemben a „visszanyomott nemzet” lépni tudott.

Értekes megfigyelése szerint a nép felkelt elvett szabadsága visszaszerzéséért, ugyanakkor nem akart visszatérni az 1945 előtti korszakhoz. A két világháború között szellemi értelemben emelkedő magyar társadalom minden rétegére kiterjedő '50-es évekbeli represszió oda vezetett – másik egyedi meglátása szerint –, hogy az elnyomásban egyenlővé tett, ezáltal indirekten „egybegyúrt nemzet” szolidáris közösséggé kovácsolódott, amelyet ráadásul – a hidegháborús paranoia közepette – katonai kiképzéssel és partizántörténetekkel akart „átnevelni” a rezsim. Minden együtt volt a spontán, vezér nélkül kitört forradalomhoz, amelyben paradox módon a marxi revolúció-recept hozzávalóit a kommunizmus szakállas prófétájának tanítványai állították elő. Németh egyedül a pártok feléledését kritizálta október–november fordulóján, mert attól tartott, hogy általuk a klasszikus (polgári liberális) parlamentáris demokrácia gyakorlata is visszatér, miközben ő a népiek „harmadik útján” járó, demokratikusan önigazgató, s nem parlamentáris demokráciát kívánt. Mint annyiszor máskor, most is látnoknak bizonyult, amikor a még éppen csak megtorlásba kezdő Kádár stratégiáját úgy írta le, ahogyan az 1989-ig valóban érvényesnek is bizonyult: „a gazdasági kedvezmény politikai garancia nélkül mit sem ér [...] keserű a pillanatnyi nyugalom, amelyet a szabadság árán vesznek meg.”

A 2016-os év – a magyar kormány döntése értelmében – az 1956-os forradalom és szabadságharc Emlékéve. Az Emlékév – amelyen nem pusztán meg-

emlékezünk, hanem ünnepeünk – üzenete az, hogy nem a forradalmat megelőző, jóllehet történetileg valóban nem elhanyagolható jelentőségű enyhülés, vagy éppen az úgynevezett reformkommunisták tevékenysége, esetleg a Petőfi Kör eltagadhatatlanul fontos erjesztő vitái robbantották ki a forradalmat, hanem: *maga a magyar nép*. A magyar nemzet megtörhetetlen szabadságvágya, az évtizedek óta halmozódó harag és ellenállás, valamint a függetlenség elnyomhatatlan vágyának összesűrűsödése eredményezte a forradalmat, amely elválaszthatatlan a szabadságharctól. Hiszen az idegen megszállás és az általa a magyar társadalomra kényszerített elnyomó diktatúra rendkívül szoros egységet alkotott. Törvényszerű volt, hogy a sorsát végre önkezébe vevő magyarság a forradalom kirobbantása után azonnal szabadságharcot fog vívni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján tehát a hétköznapi hősökre, a pesti srácokra és lányokra, a Corvin köz felkelőire, a névtelen szabadságharcosokra emlékezünk, és valljuk az Emlékév üzenetét, hogy „ahol a hősöket nem felejtik,

születnek újak”. Bízva abban, hogy ezzel nemcsak közelebb tudjuk hozni a ma emberéhez az egy emberöltővel ezelőtt történeteket, hanem az akkor vállalt kockázatok nagyságát és ma elképzelhetetlen arányát is tudatosítani fogjuk.

Németh László forradalom alatti szerepvállalása valóban egy másik szárszói pillanatra esik, és ha tesszük, XXI. század elejei sorsfordulónk összesűrűsödése egy újabb szárszói pillanatot valószínűsít. Szükségünk van ilyenkor a nagy elődöktől való tanulásra, vagy ahogyan ő mondaná: az „életpéldájukból” való merítésre.

*Németh László profetikus alkat volt.* Megállapítása szerint 1956-ban ismét szinkronba került egymással nemzet és író, de megfordítva a romantika kora óta ismert relációt, immár a nép vezette az írókat, s nem fordítva. Németh azt üzeni korunknak, hogy ma végzetes volna az írókra – tágabban értve természetesen az értelmiségre, vagy saját szavaival a „szellem emberére” – nézve, ha elszakadna a közösségétől. Mi sem tehetjük. Németh László ötvenhatja a mi ötvenhatunk – mindannyiunké.



Oláh Katalin Kinga: Havrila Béláné Sticker Katalin (grafit rajz, 2016)